

یادداشت کوتاه

انقلاب اسلامی و چالش تحول ساختارها

اندیشکده عصر پیشرفت | دی ۱۴۰۱

کد اثر: ۴۱۰ S/N

عنوان: انقلاب اسلامی و چالش تحول ساختارها

نویسنده: حمید ریحانی

عصر پیشرفت؛ اندیشکده | رسانه | مدرسه

دی ۱۴۰۱

حمید ریحانی

کارشناسی ارشد علوم اجتماعی
پژوهشگر حوزه حکمرانی و مطالعات اجتماعی

بسمه تعالی

انقلاب اسلامی در افق تمدن نوین اسلامی

انقلاب اسلامی در ایران بدون شک از جمله بی بدیل ترین و جریان سازترین پدیده های دنیای امروز است. این عظمت و بزرگی وقتی درک می شود که انسان بینا و آگاه از شرایط زمانه، گرفتاری مردم دنیا در دوگانه لیبرالیسم و کمونیسم را با تمام وجود خود درک کرده باشد. ایده محوری انقلاب اسلامی مبنی بر حاکمیت خدا بر تمام مناسبات فردی و اجتماعی، چالشی برای نظم دو قطبی جهان غرق حاکمیت طاغوت بود. چالشی برای ایده مرگ دین توسط کمونیست و انسان خودبنیاد لیبرالیسم.

با ظهور انقلاب اسلامی دیری نپائید که ایده کمونیست در عرصه نظر و عمل به چالش کشیده شد. اما تمدن غرب با محوریت تفوق انسان خودبنیاد، با تثبیت ساختارهای خود - که طی فرآیندی دو سده ای تثبیت شده - در حال گسترش ایده حاکمیت جهانی خود بود. فرآیند تکوین و تکون ساختارهای غربی مسیر طولانی را از اوایل قرن هجدهم تا به امروز طی کرده است. انسان محوری، فردگرایی، عمل گرایی و بسیاری از مفاهیم تمدن غرب در این فرآیند دو سده ای در تار و پود تمدن غرب جای گرفته و ساختارهای متناسب با خود را تولید کرده است.

انقلاب اسلامی برای تحقق خود - یعنی استقرار حاکمیت خدا - باید با این نظم جهانی و ساختارهای سخت تمدن غربی به مبارزه برمیخاست. **اولین مرحله** این مبارزه تحقق انقلاب در سال ۵۷ بود. نکته مهمی که باید اشاره شود آن است که فهم انقلاب ما نیازمند دیدن بسترهای مختلف تاریخ ما است. تاریخی که از قبل از ظهور اسلام تا به امروز حیات و هویت دارد. ایده ایرانیت جریانی است که در اعماق فرهنگ ما در ساحت نظر و عمل ساختارمند بوده است. غربی بودن و تحقق ایده مدرنیته وجه غالب ساختارهای فرهنگی، سیاسی، اقتصادی ما حداقل در صد سال گذشته بوده است. و البته اسلامی بودن نیز در مقام اندیشه از ابتدای تولد اسلام در تاریخ ما حضور دارد اما تحقق **اسلام ناب** در کلیت خود و در ساحت حکومت مستقل پدیده نویی در روزگار جهانی شدن تجدد است.

استقرار حکومت اسلامی هر چند در لایه های ظاهری، **دومین گام** در راه تحقق اهداف انقلاب است. در مکتب امام حکیم انقلاب، پیش شرط تغییرات ساختاری ریشه دار، تحولی سیاسی با هدف استقرار ستون های اصلی انقلاب اسلامی در جامعه است. در این رویکرد، انقلاب جریانی فعال، زنده و در حال شدن است. **تغییرات**

عمیق ساختاری باید در رفت و برگشت ساحت نظر و عمل محقق شود. با فهم این نکته تفاوت نگاه امام (ره) با جریان‌هایی که معتقد به ساختارسازی مفاهیم انقلابی پیش از ایجاد ساز و کارهای حکومت اسلامی هستند، مشخص می‌شود.

تشکیل دولت اسلامی نقطه‌ای است که تمام ارکان نظام از قوه مجریه، مقننه و قضائیه تا تمام عرصه‌های حکمرانی فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بر مبنای مناسبات اسلام‌ناب ساختاربنده شوند. تحقق دولت اسلامی **سومین مرحله** از مراحل تحقق انقلاب است. شاید پیچیده‌ترین و طولانی‌ترین مرحله تحقق انقلاب همین تشکیل دولت اسلامی باشد؛ چرا که در این نقطه است که باید به نفی ساختارهای غربی پرداخت و طرحی نو در انداخت. تحقق این مرحله مستلزم وجود دو عنصر اصلی است: ۱- تولید نرم‌افزار اداره جامعه و ۲- نیروی انسانی پیشران. به عبارت دیگر برای نفی ساختارهای فرهنگی، اقتصادی و ... غربی نیازمند طراحی مدل‌هایی مبتنی بر اسلام‌ناب و همچنین نیروی انسانی محقق‌کننده این مدل‌ها هستیم.

فرآیند نفی ساختارهای غربی و جایگزینی ساختارهای مبتنی بر اسلام‌ناب اگر با آهنگ حرکت جامعه هماهنگ باشد به سمت جامعه‌پردازی و تحقق چهارمین مرحله یعنی **جامعه اسلامی** پیش خواهیم رفت. جامعه اسلامی هویت یکپارچه و هماهنگی است که ساختارها و کنش‌های سازمان‌یافته افراد آن در یک رفت و برگشت منطقی هستند. چالشی که امروز مانع تحقق جامعه اسلامی شده عدم هماهنگی وسیع کنش اعضا با غایت جامعه اسلامی است. غایت جامعه اسلامی پنجمین و آخرین مرحله از تحقق انقلاب اسلامی یعنی رسیدن به **تمدن نوین اسلامی** است.

نکته مهم در فرآیند تحقق انقلاب اسلامی آن است که این فرآیند پنج مرحله‌ای به هیچ وجه تک‌خطی نیست. یعنی تحقق هر مرحله به معنای اكمال مرحله قبلی نیست. به عبارت دیگر جامعه اسلامی بر روی کلیت شکل‌گرفته دولت اسلامی بنا نمی‌شود. همین‌طور تحقق تمدن اسلامی بر روی جامعه اسلامی صد در صدی بنا نمی‌شود. البته این به معنی نبود نظم منطقی در مراحل تحقق انقلاب نیست. بلکه به این معنا است که گاهی اوقات حرکت‌های نیمه‌ساختار یافته در جامعه فرآیند تحقق دولت اسلامی را تسهیل می‌کند. همین‌طور ممکن است حرکت‌های نیمه‌ساختاریافته جهان اسلام فرآیند تشکیل جامعه اسلامی را تسریع کند.

چالش تحول در ساختارها

انقلاب اسلامی ایران در زمانه مدرنیته (البته در کشاکش چالش گرایشات چپ با گرایشات مدرن) متولد شده است. در واقع تاریخ یک صد ساله قبل از انقلاب اسلامی ایران به شدت متأثر از فضای غرب‌گرایی است که در تار و پود اندیشه‌ها، گرایش‌ها و به تبع آن ساختارهای ما نهادینه شده است. انقلاب اسلامی نیز برای تحقق خود باید در اندیشه‌ها، گرایش‌ها و ساختارهای حاکم تغییر ایجاد کند.

تحول در ساختار لازمه تحقق دولت اسلامی است. فارغ از اینکه ساختارها چگونه ایجاد می‌شوند (که بحثی قابل مناقشه است) باید پذیرفت که ساختارها چند ویژگی دارند: ساختارها الزام‌آور هستند. ساختارها گرچه به وسیله کنشگران ایجاد می‌شوند اما خود حد و مرز کنش‌ها را تعیین می‌کنند. ساختارها موجودیتی ذاتی ندارند بلکه مجموعه قواعد و منابعی هستند که به مرور زمان توسط کنشگران و در پیوند با سیاست شکل گرفته‌اند.

فرآیند تغییر ساختارها بزرگ‌ترین چالش نظری جامعه‌شناسی معاصر است که ذیل رابطه «عاملیت» و «ساختار» صورت‌بندی می‌شود. وقتی از ساختار صحبت می‌کنیم منظورمان چیست؟ **ساختار حاصل بازتولید حرکت‌های متوالی انسان‌ها در موقعیت‌های خاص می‌باشد.** این تعریف از ساختار ضمن تأیید الزام‌آور بودن ساختارها به قدرت بازاندیشی کنشگر خلاق نیز تأکید دارد. گیدنز می‌گوید: «ساختار همان چیزی است که به زندگی انسانی شکل و صورت می‌بخشد اما این شکل و صورت از آن خودش نیست.»

حرکت‌های متوالی انسان‌ها هنگامی که با آهنگ جامعه هماهنگ باشد باعث تغییرات ساختاری می‌شود. تغییر ساختارهای غربی حاکم بر جامعه ما نیز نیازمند شکل‌گیری حرکت‌های متوالی (متناسب با ارزش‌های انقلاب) و سازمان‌دهی این حرکت‌های انقلابی و تغییر آهنگ حرکت جامعه بر محور این حرکت‌های انقلابی می‌باشد. از جهتی دیگر هنگامی که حرکت‌های متوالی مبتنی بر عقلانیت انقلاب اسلامی باشد باعث تغییر در ساختارهای موجود و شکل‌گیری ساختارهای جدید می‌شود.

منظور از حرکت‌های انقلابی و سازماندهی آنان چیست؟

شرکت‌های دانش‌بنیان، ظهور کارآفرینان مستقل، هسته‌های جهادی تخصصی، پژوهشکده‌های تخصصی در حوزه علوم پایه، پژوهشکده‌های تخصصی در مطالعات فرهنگی-اجتماعی، تشکل‌های تربیت‌محور، جریان رسانه‌ای و ... حرکت‌هایی هستند که مبتنی بر گفتمان انقلاب اسلامی و در گستره وسیعی در حال گسترش هستند. اگر ساختارهای اقتصادی ما اجازه حاکمیت ایده اقتصاد مقاومتی را نمی‌دهد،

حرکت‌های بی‌شماری از کارآفرینان مستقل و هسته‌های جهادی در سازمان‌های خرد در حال پیشبرد این ایده هستند. اگر ساختارهای فرهنگ عمومی ما در فضای غرب‌زده سیر می‌کند جریان‌های خرد بسیاری در عرصه‌های مختلف مانند سینما، شعر، موسیقی، کتاب و ... برای حل مسائل انقلاب اسلامی در حال فعالیت هستند. اگر ساختارهای اجتماعی ما نتوانسته مسئله محرومیت و خدمات اجتماعی را حل کند، صدها هسته جهادی هر کدام به سهم در حال نقش آفرینی هستند.

صحبت سر این است که اگر این حرکت‌های انقلابی سازماندهی شوند و در پیوند با عقلانیت قرار بگیرند می‌توانند ساختارهای حاکم را تحت تأثیر قرار دهند. منظور از سازماندهی آن است که ارتباط و اتصال این حرکت‌ها و نسبت‌هایی که با یکدیگر دارند باید طراحی شود. مثلاً در زمینه حرکت‌های اجتماعی صدها گروه جهادی با مسئله حل محرومیت در حال فعالیت هستند که تأثیرات شگرفی در رفع محرومیت داشته‌اند اما چون این حرکت‌ها تحت یک راهبرد مشخصی پیش نمی‌رود و ارتباط و اتصال این حرکت‌ها با یکدیگر و با سایر حرکت‌های دیگر مشخص نیست توان ساختارمند شدن ندارند.

نقش سیاست در ساختارمند شدن این حرکت‌ها غیر قابل انکار است؛ به عبارت دیگر اگر مجموعه این حرکت‌ها نتواند به همین ساختارهای موجود راه پیدا کند، انتظار تحول ساختاری به دور از واقعیت است. صحبت این جا است که با اثبات کارآمدی حرکت‌های انقلابی در سطح خرد و سازماندهی آن‌ها راه ورود به ساختارها هموار خواهد شد. با ورود این حرکت‌ها به ساختارهای موجود به شرط آن‌که سازماندهی شده باشند ساختارهای فعلی را تحت تأثیر قرار خواهند داد.

منظور از ابتدای حرکت‌های انقلابی بر عقلانیت انقلاب اسلامی و هماهنگی با آهنگ جامعه چیست؟

از عقل و عقلانیت تعریف‌های مختلفی توسط متکلمین و فیلسوفان ارائه شده است. به طور اجمال ما وقتی از عقلانیت صحبت می‌کنیم منظورمان آن موجودیت زنده و پویایی است که مبتنی بر زمان، مکان، جامعه و تاریخ شکل گرفته است. اگر عقل این ویژگی‌ها را داشته باشد با آهنگ جامعه همراه خواهد شد؛ چرا که تاریخ هر جامعه و اقتضائات زمان و مکان هر جامعه است که آهنگ حرکت و جهت حرکت آن را مشخص می‌کند. بر این مبنا انقلاب اسلامی نیز مبتنی بر عقلانیتی است که ریشه در تاریخ مشخصی دارد و متناسب با شرایط زمان و مکانی شکل گرفته است. حرکت‌های انقلابی که قرار است ساختارها را تحت تأثیر قرار دهد باید از دل این تاریخ و با اقتضائات جامعه امروز شکل بگیرد تا توان هدایت جامعه را داشته باشد.

@asr_e_pishraft

تلفن ۰۹۱۰ ۶۵۱ ۳۳ ۳۰

www.asr_e_pishraft.ir

تهران، خیابان ایرانشهر، پلاک ۱۰۵، طبقه ۳

اندیشکده | رسانه | مدرسه عصرپیشرفت، محیطی برای اندیشه ورزی و انتشار دیدگاه‌ها پیرامون پیشرفت، نوآوری و تحول حکمرانی است. در عصر پیشرفت، به وضعیت گذشته، حال و آینده ایران می‌پردازیم و تاثیر موضوعات، افراد، وقایع و پدیده‌ها را بر پیشرفت ایران بررسی خواهیم کرد.